

flydelse på deres liv og omverden. Grethe Jacobsen lægger fornemt ud med et blik ud i hele Europas kvinderenæssance, og der suppleres fint fra forskellige vinkler som litteratur, musik, gynæceer og erindringskultur. I det hele taget er der i renæssancedelen samlet megen god information, men det er, bortset fra artiklen om musik, gammel vin på en ny flaske, som imidlertid får nyt liv ved at være sat sammen med reformationsforskningen. Redaktørerne har også ret i, at reformationshistorien har tråde tilbage til renæssancehumanismen med figurer som italieneren Laurentius Valla og humanistfyrsten og nederländeren Erasmus af Rotterdam, hvorfor de to bevægelser et eller andet sted løber sammen. For denne anmelder har alle artiklerne en værdi i dette samspil, men det er især Ninna Jørgensens artikel om kvinder i den offentlige reformationsdebat og Rasmus H.C. Dreyers artikel om præstekonerens bidrag til en præstestand, der giver næring til ny viden i et større helhedsbillede af periodens kvinder. Derudover er Charlotte Appels diskussion af kvinders skriftlighed i relation til deres lærdomsniveau et væsentligt indslag i vores viden om kvinder og deres rolle i og indflydelse på udviklingen i det tidlige moderne dansk-norske rige, som vi nok kan blive klogere af.

Bogen kunne godt i langt større grad have fremhævet de sociale forskelle, som henholdsvis renæssance og reformation vedrører. Det uddybes nemlig ikke i tilstrækkeligt omfang, hvordan Luthers reformation også er et opgør med en magtfuld adel, der bestemmer alt både i og uden for kirken, fordi den katolske kirkes embeder – også i klostrene – var besat af adelens sønner og døtre. Ikke desto mindre er *Kvindernes renæssance og reformation* en bog, man bare bliver klogere af at læse. Den bør læses af alle kvinder og mænd, der beskæftiger sig med reformation og renæssance, ikke mindst fordi den gør op med et forstøkket billede af, at disse to bevægelser ikke gjorde noget godt for kvinder. Bogen viser, at kvinderne var med som vigtige med- og modspillere. Læs den!

Else Marie Wiberg Pedersen
Lektor, Aarhus

**Dietz Lange. *Nathan Söderblom och hans tid.*
Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2014.
504 s.**

Hundra år efter Nathan Söderbloms tillträde som ärkebiskop utkom på svenska två biografier, båda på cirka femhundra sidor: *"Jag är bara Nathan Söderblom, satt till tjänst"* av Jonas Jonson (recenserad i STK 90:4) och den aktuella volymen, en översättning av det tyska originalet från 2011.

Till skillnad från Jonas Jonsons biografi, som är en levande teckning av personen Nathan Söderblom och presenterar hans tänkande mer kortfattat, fokuserar Lange Söderbloms intellektuella utveckling inramad av den personliga historiens olika skeden.

Ett av författarens ärenden är att motbevisa den inte ovanliga föreställningen att Söderbloms tänkande var spretigt, motsägelsefullt och osammanhängande. För detta ändamål letar Lange fram de bitar som behövs för att pusslet ska gå ihop och hittar dem i material som hade varit lätt att förbise, som läroböcker, predikningar, festskrifter och privata brev. Ofta finns upplysande formuleringar i förbigående, i kommentarer som bara sekundärt har med sin kontext att göra.

I slutkapitlet sammanfattar Lange Söderbloms bestående betydelse i tre punkter: (1) upptäckten av det heliga, (2) begreppsparret tävlan och samarbete samt (3) begreppet evangelisk katolicitet. (s. 490–494)

Det är omöjligt att här göra rättvisa åt Söderbloms omfattande produktion, som fått en utförlig presentation i Langes bok. Jag tar i fortsättningen min utgångspunkt i de nämnda tre punkterna och lämnar andra viktiga teman åt sidan.

Det heliga är inte minst genom Söderbloms inverkan ett centralt begrepp inom den tidiga religionshistorien och sökandet efter religionens ursprung. (Lange har ett resonemang om hur Söderblom och Rudolf Otto här tycks ha påverkat varandra.) För Söderblom är religionens ursprung att söka i det överväldigande mötet med en verklighet som väcker både fruktan och förtröstan/fascination.

Söderblom utgår av allt att döma från sin egen ungdoms svårartade brottning med tron och frigörelsen efter upplevelsen av nåden. Det

framgår att visionen av den samtidiga vreden och nåden fortfarande var levande hos Söderblom vid öppnandet av Nationernas förbunds sjunde förbundsförsamling den 5 september 1926. Lange refererar hans predikan på temat salt och fred i S:t Pierrekyrkan i Genève:

Saltets salta står först och främst för den gudomliga domens ”eld”. Denna dom kan ha en förintande eller en renande makt. I varje fall är makten det heligas makt, som väcker fruktan och som man inte ostraffat drar sig undan. Det skapar allvaret i kravet på fred, ett krav som inte kan tillgodoses utan att man underkastar sig den smärtsamma processen att vända om från individuell eller kollektiv egoism, med dess förödande följder, till ett solidariskt arbete (s. 425).

Det dubbla genväret fruktan och förtröstan till mötet med en helig Gud blir också central för Söderbloms tolkning av Luther.

Ett av Söderbloms grundantaganden är att samma gudomliga verklighet uppenbarar sig i alla religioner. Frågan varför de då fått så olika utformning och uttrycksformer betraktar Söderblom som olöslig, liksom teodicéproblemet.

Men tron på ett möte med en och samma verklighet som religionernas gemensamma ursprung måste ju utmyнна i ett visst förhållningssätt i umgänget religionerna emellan. Söderblom formulerar sitt program i begrepps-paret tävlan och samarbete. Tävlan ska här inte förstås som fientlig konkurrens utan kanske snarare i analogi med sporternas tävlan, som åtminstone i teorin ska vara en väg till förbrödring. Missionsarbete kommer då inte att bli fientligt intrång utan snarare som ett tillskott till en fruktbar mångfald.

Begrepps-paret tävlan och samarbete återkommer i de ekumeniska insatserna. Det är ingen tillfällighet, att Söderbloms stora kraftprov – som han av allt att döma fick betala dyrt för med sin hälsa – blev *Life and Work*-konferensen i Stockholm 1925, vars fokus var kyrkornas gemensamma sociala ansvar. Sannolikt var det just detta fokus som gjorde det möjligt för kristna från olika traditioner att på konferensen mötas och känna gemenskap, en för den tiden unik erfarenhet.

Att Söderblom uppenbarligen betraktar kristendomen som det sannaste uttrycket för religiös erfarenhet, motsägs inte av att han ser den historiskt som en gren från grekisk mysteriereligion, vilken inympats på den judiska traditionens träd.

Ett viktigt avsnitt hos Lange handlar om den fråga som varken Stockholmsmötet 1925 eller den senare utvecklingen kunnat lösa: skillnaden mellan en kalvinistisk och en luthersk syn på Guds rike. Söderblom distanserade sig mot en alltför optimistisk kalvinistisk syn på gudsríkets förverkligande i samhället, som den kunde yttra sig i den tidens *Social Gospel*. Samtidigt hade Söderblom en andra front gentemot pietismens världsfrånvändhet, som inte minst i Tyskland lätt kunde kombineras med en blind lydnad mot överheten: ”Ty när innerligheten befinner sig under det heligas påverkan drivs människan till att förverkliga kärleken, också på de politiska beslutens område” (s. 397).

Det tredje begreppet, som Lange räknar till Söderbloms bestående insatser, evangelisk katolicitet, blir begriplig mot bakgrund av det tidigare sagda. Katoliciteten står för en ”helig, allmänlig kyrka” uttryckt i tre differentierade former: den östliga, den romerska och den evangeliska.

Lange har gjort ett imponerande arbete med att frilägga de röda trådarna genom Söderbloms livsverk och göra rättvisa åt hans förmodligen att gå förbi omstridda frågor genom att hitta nya utgångspunkter.

Hans Pettersson
TK, komminister, Perstorp

**David Thurfjell (red.). Varför finns religion?
Farsta: Molin & Sorgenfrei förlag. 2016. 276 s.**

Finns religion? Ja, uppenbarligen, annars skulle det inte anses meningsfullt att ställa frågan varför religion finns, vilket religionshistorikern David Thurfjell, som redaktör, gör med boken *Varför finns religion?* I denna antologi skriver Thurfjell själv förordet ”Varför finns religion?”, med en historisk översikt angående uppkomsten av ämnet religionsvetenskap, samt sista kapitlet ”Religion finns inte!”, där